

Ольга ЗАНЕВИЧ
кандидат філологічних наук
старший науковий співробітник відділу української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7513-2150>
e-mail: olgazanevych@gmail.com

**«ГРАМАТЫКА СЛОВЕНСКАЯ» ІВАНА УЖЕВИЧА
В КАНВІ СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.:
РАНДЕВУ З УКРАЇНСЬКИМ МОВОЗНАВСТВОМ**

Пропонована розвідка присвячена знаковій праці української мови середини XVII ст. І. Ужевича та продовжує цикл досліджень про рукописні та друковані граматики.

Встановлено, що «Граматыка словенская» (1643) І. Ужевича, написана латинською мовою, – це перша спроба описати граматичну систему української мови середини XVII ст., саме тому її і введено до реєстру джерел Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. Зазначено, що ця надважлива праця, яка могла б дати поштовх розвитку граматичної науки в Україні, століттями була невідомою для української лінгвістики. Вказано, що граматика була знаною серед видатних славістів XIX – початку XX ст. (І. Мартинов, В. Ягич), про неї згадано у працях українських дослідників початку XX ст. (І. Борщак) і другої половини XX ст. (О. Горбач), які перебували за межами України. Однак зауважено, що для українського мовознавства граматику І. Ужевича відкрили І. Білодід та Є. Кудрицький, здійснивши факсимільне видання рукопису. Наголошено, що українські лінгвісти і в Україні, і поза її межами працювали саме з копією паризького манускрипту (О. Горбач, І. Білодід, Є. Кудрицький, В. Німчук тощо). Акцентовано, що фотокопію рукопису до України було передано 1965 р. завдяки французьким мовознавцям-славістам А. Мазонові та М. Шеррер.

Наголошено, що вперше в українському мовознавстві авторка пропонованої студії отримала унікальну можливість працювати з оригіналом манускрипту «Граматыки» (1643) І. Ужевича, який зберігається в Парижі, що дало змогу виявити низку неточностей щодо опису цієї пам'ятки. Зокрема, встановлено назву та номер, під яким сьогодні зберігається рукопис (*Joannis Usevicii grammatica Sclavonica, 7568A*), а також уточнено назву місця збереження – Відділ рукописів Національної бібліотеки Франції Рішельє (*Departement des manuscrits, Bibliothèque nationale de France à Richelieu*). Висловлено також певні припущення та міркування щодо історії граматики і власне постаті І. Ужевича.

Ключові слова: українська мова XVI–XVII ст., українська мова в системі інших слов'янських мов, граматика, Іван Ужевич, Національна бібліотека Франції.

Рукописна латиномовна «Граматыка словенская» («Граматыка») Івана Ужевича – знакова праця в історії українського мовознавства, оскільки це фактично перша граматыка української мови. Усупереч її назві, сьогодні не викликає жодних сумнівів твердження, що у граматиці, створеній «міжнародною мовою Європи старої доби» (Німчук, 1985, с. 161) та адресованій «іноземцям-неслов'янам – західноєвропейським ученим» (Німчук, 1985, с. 161), викладено головню систему української мови XVII ст. Зауважу, що Іван Білодід та Євген Кудрицький ширше розглядали хронологічні межі матеріалу, поданого у граматиці, та вказували, що це «опис граматичної системи власне української мови, так званої книжної літературної мови XVI–XVII ст. в її широкому діапазоні – від рис традиційної книжності і академічної ученості до народно-розмовного живого просторіччя» (Білодід, Кудрицький 1970, с. XXVI). Однак, на думку Василя Німчука, у цій пам'ятці І. Ужевич засвідчив «стан граматичної системи тільки своєї доби – середини XVII ст.» (Німчук, 1985, с. 160). Саме тому «Граматыка» І. Ужевича і ввійшла до реєстру джерел Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. (СУМ¹⁶⁻¹⁷) – фундаментальної праці кількох поколінь лексикографів відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук (НАН) України.

Варто наголосити, що цей рукопис 1643 р. давно був відомий серед широкого кола науковців-славистів Західної та Східної Європи, зокрема впродовж XVIII – початку XX ст. його вивчали й описували Ансельмо Бандурі (Anselmo Maria Banduri), Йозеф Добровський (Josef Dobrovsky), Варфоломій Копітар (Jernej Bartol Kopitar), Іван Мартинов, Ватрослав Ягич (Vatroslav Jagić), Олексій Соболевський тощо. Однак українські мовознавці почали досліджувати граматику І. Ужевича лише у другій половині XX ст. Зазначу, що 1967 р. Олекса Горбач опублікував розлогу розвідку «Рукописна “Граматыка словенская” Івана Ужевича з 1643 й 1645 років» у «Записках Українського технічно-господарського інституту» в Мюнхені (Горбач, 1967), проте для української лінгвістики саме І. Білодід та Є. Кудрицький відкрили цю граматику (Граматыка, 1970). Згодом ґрунтовний лінгвістичний аналіз цієї праці здійснив В. Німчук (Німчук, 1985).

Особливої уваги заслуговує і те, що саме з копією «Граматыки» І. Ужевича працювали українські дослідники. На це вказував О. Горбач, зазначивши у своїй статті: «... за розстарання фотокопій з обох рукописів граматики І. Ужевича складаємо щирю подяку п. Софії Янів (Сарсель)» (Горбач, 1967, с. 3), однак ця розвідка залишилася поза увагою українських лінгвістів XX ст.

Непересічною подією в українському мовознавстві стало те, що 1965 р. французькі мовознавці-слависти Андре Мазон (André Mazon) та Марія Шерпер (Marie Scherrer) передали фотокопію рукопису 1643 р. граматики І. Ужевича до Інституту мовознавства ім. О. Потебні. Цьому передувала низка подій. Зокрема, А. Мазон мав давні зв'язки з Україною, оскільки саме в Харківському університеті розпочав науково-педагогічну діяльність, де після конкурсних іспитів на історико-філологічному факультеті його було обрано лектором французької мови; мовознавець-славист там викладав упродовж 1905–1909 рр. Із 1927 р. А. Мазон став дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) (див. ЦДІАУЛ), а з 1928 р. – іноземним членом АН. Хоча А. Мазон і був русистом, однак «послідовно уникав говорити по-російськи» (Wakoulenco, 2020, с. 194) та відігравав провідну роль у розвитку україністики у Франції (Дмутрычун, 2020). Зокрема, перебуваючи на посаді вченого секретаря Інституту живих східних мов (1909–1914) (тепер – Institut national des langues et civilisations orientales, INALCO),

а згодом ставши директором Інституту славістичних досліджень (Institut d'études slaves) у Парижі (1937–1967) та віцепрезидентом Міжнародного комітету славістів (1958–1976) (див. ЦДІАУЛ), Андре Мазон підтримував дружні стосунки з Ільком Борщакком – засновником кафедри українознавства в Парижі та автором першої граматики української мови у Франції (Borščak, 1946), Юрієм Шевельовим, Іваном Білодідом і Леонідом Булаховським. Варто зауважити, що Інститут славістичних досліджень, заснований у поверсальській Франції 1919 р., дуже швидко зайняв провідне місце у світовій славистиці. Будинок інституту розташований на тихій вулиці Мішле, недалеко від Люксембурзького парку, був і залишається до сьогодні центром наукових доповідей на славістичні теми.

У першій половині ХХ ст. «славістичних журналів було вже чимало, але три з них робили погоду – Фасмерів “Zeitschrift für slavische Philologie”, Мазонів – Ваянів “Revue des études slaves” і праязка “Slavia”» (Wakoulenco, 2020, с. 188). І лише паризьке «Revue» мало унікальну рису – це був єдиний журнал, що давав докладний і повний огляд світових славістичних праць кожного попереднього року. За проблематикою кожної слов'янської країни був закріплений визначений співробітник. Відповідно українською частиною займалися Борис Унбегаун (Boris Unbegaun) та Ілько Борщак, який «до верхів'я французької славістики, Інституту слов'янських студій, формально не належав, хоча у його виданнях брав активну участь» (Wakoulenco, 2020, с. 186). Ілько Борщак, звертаючи особливу увагу на відносини між Європою та Україною, написав огляд історіографії, переглянувши всі «французькі друки і летучі листки, де трактуються українські справи» (Борщак, 1924, с. 242). Зокрема, у «Звідомленні Ілька Борщака з дослідів в архівах Західної Європи, переслане Українській Академії Наук у Києві», опублікованому в «Записках НТШ» 1924 р., дослідник зауважив, що «рукописами Нац. Бібліотека [Національна бібліотека в Парижі – О. 3.] дуже богата, як не найбагатша в світі; з Українців у ній ще ніхто не працював» (Борщак, 1924, с. 242). Описуючи манускрипти з Відділу рукописів на тему «Ucrainica», І. Борщак не оминув увагою й «Українську граматику 1643 р. Киянина в Сорбоні Усевича на лат. мові (7.568 А)» (Борщак, 1924, с. 243).

Юрій Шевельов, який перебував у Парижі протягом травня–червня 1951 р. та червня–липня 1952 р., згадував: «До Слов'янського Інституту (офіційно – Інституту слов'янських студій) я знайшов дорогу сам і був дуже гостинно зустрінений його двома провідними постаттями – Андре Мазоном і – теж Андре – Ваяном» (Wakoulenco, 2020, с. 188). Згодом для свого журналу А. Мазон замовив у Ю. Шевельова статтю про етапи розвитку української мови, яку було перекладено й опубліковано під назвою «L'ukrainien littéraire» 1956 р. (Shevelov, 1956, s. 68–83).

Наступницею Ілька Борщака «у викладанні українознавчих дисциплін у Національній школі живих східних мов ..., жінка гострого язика й рішучого судження» (Wakoulenco, 2020, с. 186), як про неї згодом напише Юрій Шевельов у спогадах про Париж, була Марія Шеррер (див. також: Дмутручун, 2020, с. 172). Українознавиця французького походження, авторка відомого перекладу українських дум «Les Dums ukrainiennes. Ёрорée cosaque» (Scherrer, 1947), а також творів Тараса Шевченка, Івана Франка, Максима Рильського тощо (див.: Scherrer; Шерер; Білодід, Кудрицький, 1970, XI), яка була гостем під час святкування ювілею Тараса Шевченка 1964 р. в Україні та стала дійсним членом НТШ від 1967 р., також сприяла поверненню «Граматыки» Івана Ужевича на Батьківщину її автора.

Зауважу, що І. Білодід та Є. Кудрицький подали розлогий коментар про шляхи надходження автографів граматики 1643 р. і 1645 р. до Києва, готуючи до друку факсимільне видання, яке побачило світ 1970 р. Щодо паризького рукопису, то дослідники зазначили: «У 1962 р. І. Білодід, перебуваючи в Парижі, відвідав Інститут славістики, на чолі якого стояв відомий французький академік-славист Андре Мазон. ... У паризькому Інституті славістики відбувалася також і зустріч з викладачкою української мови в Інституті живих східних мов Паризького університету Марією Шеррер. Під час цих та інших зустрічей з французькими славістами І. Білодід просив їх допомогти Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні одержати з Національної бібліотеки в Парижі рукопис граматики Івана Ужевича 1643 р.» (Білодід, Кудрицький, 1970, с. XI). Варто наголосити, що 1962 р. І. Білодід перебував у Парижі не лише як директор Інституту мовознавства О. Потебні (1961–1981), а й як міністр освіти та віцепрезидент АН. Згодом, 1964 р., його було обрано й головою Українського комітету славистів (1964–1981) (Скляренко, 2005, с. 9).

Усі наступні дослідження «Граматыки» І. Ужевича було здійснено вже на основі факсимільного видання рукопису (Жовтобрюх, 1982; Німчук, 1985; Мойсієнко, 2002; Ярещенко, 2006). Саме тому отримати доступ до оригіналу манускрипту 1643 р. та працювати з ним безпосередньо – це непересічна подія в науковому житті історика-лексикографа¹.

Передовсім зауважу, що І. Білодід та Є. Кудрицький у передмові до видання «Граматыки» вказують, що «у Відділі рукописів Національної бібліотеки в Парижі під номером 3876 зберігається рукопис-автограф in 4° “Граматыка словенскаа написана пре[з] Іванна Ужевича Слованина; Славной Академіи Пари[з]скої в Тешлогіи Студента в ПарижѸ”», позначений 1643 р.» (Білодід, Кудрицький, 1970, с. VII). Згодом такі ж дані наводить і В. Німчук у праці «Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст.» (1985), орієнтуючись на факсимільне видання.

Таке твердження дослідників не викликало жодних сумнівів, адже:

1) безпосередньо вгорі титульної сторінки рукопису «Граматыки» І. Ужевича засвідчено номер 3876 (Гр. 1643, титул.) (див. фото 1);

2) над назвою манускрипту французькою мовою, що міститься на вклейці на звороті аркуша перед титульною сторінкою «Граматыки», зафіксовано саме № 3876 (див. фото 2);

3) під вище вказаним номером І. Мартинов згадує «Граматыку» І. Ужевича у праці «*Les manuscrits slaves de la Bibliothèque imperiale de Paris*» (1858): «Скажемо кілька слів про манускрипт із латинського фонду (n° 3876), який знаходить тут своє істинне місце. Це зошит із 72 сторінок in-4° на слов'янській та латинській мовах під назвою: *Grammatica sclavonica scripta per Joannem Usevicium sclavonum, celeberrimae academiae Parisiensis studiosum theologum*. Parisiis, anno a Nativitate Filii Dei 1643»² (Martínof,

¹ Авторка щиро вдячна п. Сільві Аршембо (Sylvie Archaimbault), заступникові директора Дослідницького центру Eur'ORBEM (CNRS-Sorbonne Université, Paris), генеральному секретареві Інституту славистичних досліджень (Institut d'études slaves, Paris), а також п. Барбарі Пьюйо (Barbara Pueyo) – директорів Бібліотеки славистичних досліджень (La Bibliothèque d'études slaves, Paris) за всебічне сприяння в пошуках матеріалів і можливість перебувати в колі французьких мовознавців протягом 2022 р. (травень–липень; вересень–грудень) та 2023 р. (січень–травень).

² Переклад авторки.

1858, р. 38). Таку ж інформацію виявлено й у праці О. Горбача, де вказано, що рукописна «Граматыка Словенская» (1643) І. Ужевича «зберігана в паризькій Bibliothèque Nationale (рпк. 4^о, 71 л., сигн. 3876)» (Горбач, 1967, с. 3). Однак мовознавець подає й інші, «раніші сигн.: Т 67; 7568 А; Regine 1671/1» (Горбач, 1967, с. 3). Варто зауважити, що Артур Ярещенко в монографії «Іван Ужевич та його “Граматика словенська” або перші кроки духовної інтеграції в Європу», яку опубліковано 2006 р., фіксує паспортизацію пам'ятки за Іваном Білодідом (Ярещенко, 2006, с. 11), що є свідченням того, що автор не працював з оригіналом паризького манускрипту.

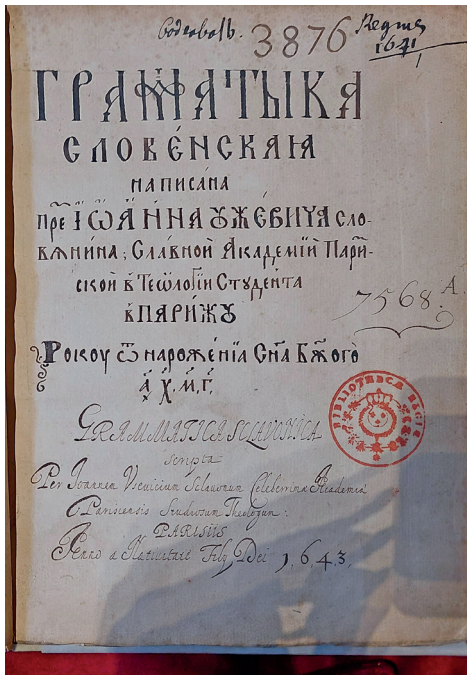

Фото 1. Титульна сторінка оригіналу манускрипту «Граматыка словенская» (1643) І. Ужевича

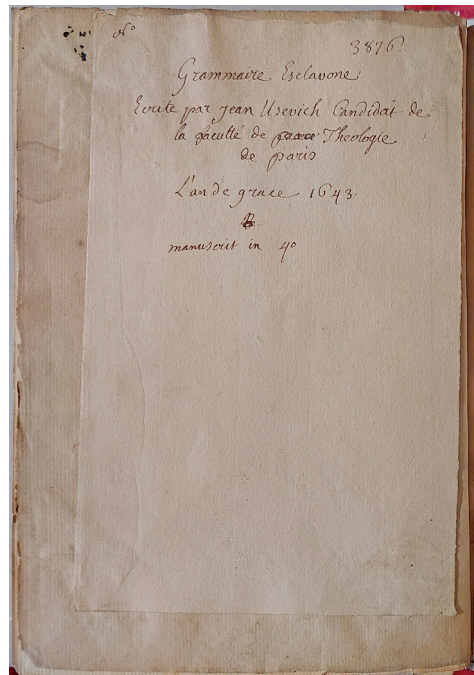

Фото 2. Вклейка на звороті аркуша перед титульною сторінкою манускрипту «Граматыка словенская» (1643) І. Ужевича

Отже, із правого боку на титульній сторінці рукопису «Граматыки» 1643 р. репрезентовано напис **7568A** (Гр. 1643, титул.) (див. фото 1), про який згадували І. Борщак та О. Горбач. Саме під цим номером сьогодні й зберігається манускрипт із назвою «Joannis Usevicii grammatica Sclavonica» серед праць, писаних латинською мовою.

Варто уточнити також і назву бібліотеки, у якій зберігається рукопис «Граматыки» І. Ужевича. Чому важливе таке уточнення? Це одна з найстаріших та найбагатших у Європі бібліотек, яка є спадкоємицею королівських колекцій, оскільки заснована ще 1368 р., за часів правління Карла V (Charles V le Sage). У різні часи ця бібліотека мала різні офіційні назви: Бібліотека королів, Королівська бібліотека, Імператорська

* Фото в кольорі можна побачити на сайті інституту <https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/ukraina/69-039-ukrayina-kulturna-spadshchyna-natsionalna-svidomist-derzhavnist/>

бібліотека, Національна бібліотека (див. Histoire). Власне цю назву – Національна бібліотека – й зафіксовано у працях І. Борщака, О. Горбача, І. Білодіда та Є. Кудрицького, В. Німчука й ін.

Однак 1988 р. президент Франції Француз Мітеран (François Mitterrand) підтримав програму реформування бібліотеки, і 1994 р. було створено бібліотеку XXI ст. під назвою «Національна бібліотека Франції» (Bibliothèque nationale de France (BnF)). Сьогодні вона розташована у восьми будівлях і великих комплексах у Парижі та передмісті, однак саме у столиці розміщена Головна бібліотека Француз Мітеран (сукупність сучасних чотирьох веж у формі розгорнутих книжок) (Bibliothèque François-Mitterrand), а також Бібліотека Арсенал (Bibliothèque de l' Arsenal), Бібліотека-музей Опери Гарньє (Bibliothèque-musée de l' Opéra) та Бібліотека Рішельє (BnF à Richelieu) – весвітньовідомий архітектурний ансамбль по вул. Рішельє, недалеко від Лувру, яка і є історичною колискою Національної бібліотеки (див. BnF)³. Саме тут, у Відділі рукописів Національної бібліотеки Франції Рішельє в Парижі (Département des manuscrits, Bibliothèque nationale de France à Richelieu), і зберігається манускрипт «Граматыка словенская» І. Ужєвича 1643 р.

Важливий аспект, на який треба звернути увагу, – це наявність печатки червоного кольору на титульній сторінці «Граматыки» І. Ужєвича, а також на звороті останньої сторінки манускрипту (зауважу, що у факсимільному виданні 1970 р. її немає). Отже, на печатці зображено корону та напис «Bibliothecae regia» (чітко видно саме на останній сторінці рукопису), що є іншою назвою Королівської бібліотеки (*Bibliothèque royale*) (до 1792 р.). Варто наголосити, що ці деталі неможливо побачити ні у факсимільному виданні, ні у сканованому варіанті.

Напис вгорі титульної сторінки рукопису, який О. Горбач із фотокопії потрактував як «Regine 1671/1», насправді потрібно читати як «Regnes 1671/1» (див. фото 1). Це може бути свідченням того, що цей манускрипт потрапив до Королівської бібліотеки 1671 р. – за часів правління Людовика XIV (Louis XIV, 1643–1715).

Наступний аспект, який потребує детального аналізу й окремого ґрунтовного дослідження, – це навчальний заклад у Парижі, студентом якого був І. Ужєвич. Зокрема, у передмові до факсимільного видання «Граматыки» І. Білодід та Є. Кудрицький стверджували, що її склав «1643 р. латинською мовою український студент Паризького університету – Сорбонни – Іван Ужєвич» (Білодід, Кудрицький, 1970, с. V). Натомість В. Німчук зазначив, що автор досліджуваної граматичної праці «на титульній сторінці паризького рукопису “Граматыки” називає себе студентом теології славної Паризької академії (університету)» (Німчук, 1985, с. 158). Згодом мовознавець вказав, що І. Ужєвич «навчався 1641–45/46 у Паризькому університеті» (Німчук, 2004, с. 697). Дозволю собі припустити, що І. Ужєвич був студентом богословських студій не в Паризькому університеті, про що зазначають українські мовознавці, а саме в Паризькій академії. Така наукова гіпотеза ґрунтується на тому, що на титульній сторінці «Граматыки»

³ Національна бібліотека Рішельє в Парижі – це сукупність будівель XVII ст., побудованих для кардинала Мазаріні та розширених після 1854 р. Саме тут зберігаються найцінніші манускрипти і старовинні книжки, карти і плани, малюнки і гравюри, а також монети, медалі, антикваріат тощо. Знаменита Овальна зала розміщена на першому поверсі – це читальний зал із вільним доступом, що налічує понад 20 тис. книжок. Натомість Відділ рукописів, який належить до спеціалізованих відділів і передбачає спеціальні перепустки, розташований на другому поверсі, як і тимчасові та постійні експозиції (див. BnF).

вказано власне «Славной Академіи Пари(з)скои в Тевлоґи Студента в Парижѣ [виділення моє – О. З.]», а також латинською «Celeberrima Academia Parisiensis Studiosum Theologum [виділення моє – О. З.]» (Гр. 1643, титул.). Варто зазначити, що Паризьку академію (Academia Parisiensis; Académie Parisienne) створив 1635 р. богослов, філософ і математик Марін Марсен (Marin Marsenne) (de la Croix, Duchêne, 2021, s. 7), яка стала попередницею Академії наук (Académie des sciences), засновником якої 1666 р. був Жан-Батіст Кольбер (Jean-Baptiste Colbert) (див. Bréchnac). На підтвердження своїх міркувань наведу цитату Йозефа Добровського, що на основі матеріалів Варфоломія Копітара схарактеризував працю Івана Ужевича: «Славянская Грамматика рукоп. 1643. Иоанна Ужевича, под № 3876 в Колбертовой библиотекѣ» (Добровский, 1833, с. LXVIII).

Наголошу, що саме на вклейці, яка міститься на звороті аркуша перед титульною сторінкою (факсимільне видання цього не відтворює), виявлено французький варіант назви манускрипту – «Grammaire Esclavone Ecrite par Jean Usevich Candidat de la faculté de Theologie De Paris. L'an de grace 1643. manuscript in 4°» (виділення моє) (див. фото 2), що не належить І. Ужевичеві та є пізнішим за часом написання. Варто зауважити, що лише на цьому аркуші й засвідчено назву «la faculté de Theologie de Paris». Однак у працях 1643 р. вживаними були інші назви факультету теології Університету в Парижі – *Sacram facultatum Theologiae Parisiensis* та *Facultatem theologiae Parisiensis* (див. L'année 1643), жодної з яких не виявлено в досліджуваному манускрипті.

Отже, «Граматыка словенская» – це цікава спроба І. Ужевича описати граматику української мови середини XVII ст. для потреб чужого латиномовного світу, фактично перша граматика української мови XVII ст., яка залишалася віками невідомою для українського мовознавства та могла б дати поштовх для розвитку граматичної науки в Україні. І лише починаючи з XIX ст., «Граматыка» І. Ужевича стала широко знаною серед видатних славистів (В. Копітар, І. Мартинов, В. Ягич тощо), а починаючи із другої половини XX ст., завдяки французьким дослідникам А. Мазону та М. Шеррер, її почали всебічно вивчати й українські лінгвісти. Оскільки оригінал манускрипту, який зберігається в Національній бібліотеці Франції у Парижі, на жаль, був недоступний для українських мовознавців, то це зумовило низку неточностей. І лише робота з паризьким оригіналом рукопису уможливила їхнє виправлення та уточнення. Зокрема, встановлено назву та номер, під яким сьогодні зберігається рукопис (*Joannis Usevicii grammatica Sclavonica, 7568A*), а також уточнено назву місця збереження цієї праці – Відділ рукописів Національної бібліотеки Франції Рішельє (*Departement des manuscrits, Bibliothèque nationale de France à Richelieu*). Сьогодні ця пам'ятка української мови XVII ст. є невід'ємною частиною історії української мови, а постать самого Івана Ужевича й досі викликає зацікавлення в колі мовознавців, адже існує низка білих плям у його життєписі, що потребують всебічного та глибшого дослідження із залученням широкого кола науковців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Білодід, І., Кудрицький, Є. (1970). Іван Ужевич і його граматика. В Білодід, І., Кудрицький, Є. (уклад.). *Граматика слов'янська І. Ужевича*. Київ: Наукова думка, I–XXVI.

Борщак, І. (1924). Звідомлення Ілька Борщака з дослідів в архівах Західньої Європи, перслане Українській Академії Наук у Києві. *Записки НТШ* (Т. 134–135: Праці історично-філософичної секції). Львів, 241–248.

Горбач, О. (1967). Рукописна «Граматыка словенская» Івана Ужевича з 1643 й 1645 років. *Наукові Записки Українського Технічно-Господарського Інституту*. Мюнхен, 16(17), 3–22.

Гр. 1643: Граматыка словенская написана пре(з) Іванна Ужевича слованина Славной Академіи Пари(з)скои в Тешлогіи Студента в ПарижѸ. (1643). *Bibliothèque nationale de France à Richelieu. Departement des manuscrit. Latin 7568A*.

СУМ¹⁶⁻¹⁷: Гринчишин, Д., Чікало, М. (відп. ред.). (1994–20...). *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* Львів.

Добровский, І. (1833). *Грамматика языка славянскаго по древнему нарѣчію, 1*. Санктпетербург: въ типографіи департамента народнаго просвѣщенія.

Жовтобрюх, М. (1982). Частини мови в «Граматиці слов'янській» І. Ужевича. В *Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст.* Київ: Наукова думка, 51–58.

Мойсієнко, В. (2002). До проблеми визначення рідної говірки «Граматики словенської» Івана Ужевича. *Волинь-Житомирщина, 9*, 117–120.

Німчук, В. (1985). *Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст.* Київ: Наукова думка.

Німчук, В. (2004). Іван Ужевич. В *Русанівський В., Тараненко О.* (співгол. ред. кол.). *Українська мова. Енциклопедія. 2 вид., допов.* Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 696.

Онацький, С. (1967). Шерер Марія. В *Українська мала енциклопедія: у 8 т., 16 кн.* (Кн. 16: Літери Уш–Я). Буенос-Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 2085.

Скляренко, В. (відп. ред.). (2005). *Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005. Матеріали до історії.* Київ: Довіра.

ЦДІАУЛ: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 309 (НТШ), оп. 1, спр. 388 (Біографії дійсних членів товариства з прізвищами на літери «Л–М»: Notice sur les travaux scientifiques de André Mazon).

Ярещенко, А. (2006). *Іван Ужевич та його «Грамматика словенська» або перші кроки духовної інтеграції в Європу.* Харків: Прапор.

BnF: *Bibliothèque nationale de France.* <https://www.bnf.fr/fr>

Borščak, I. (1946). *Lectures ukrainiennes avec grammaire, commentaire et lexique.* Paris: Imprimerie nationale.

Bréchnignac, C. *Création de l'Académie des sciences. 1666.* (б. п.). https://francearchives.gouv.fr/fr/pages_histoire/39370

de la Croix, D., Duchêne, J. (2021). Scholars and Literati at the «Mersenne» Academy (1635–1648). *Repertorium Eruditorum Totius Europae, 2*, 7–12. <https://doi.org/10.14428/rete.v2i0/Mersenne>

Dmytrychyn, I. (2020). Élie Borschak, André Mazon et l'Institut d'études slaves. *Revue des études slaves, 91/1–2*, 167–180.

Histoire: *Histoire de la Bibliothèque nationale de France.* (n. d.). <https://www.bnf.fr/fr/histoire-de-la-bibliotheque-nationale-de-france>

L'année 1643: *L'année 1643 – documents publiés en 1643.* (n. d.). <https://data.bnf.fr/fr/date/1643/publications/page3>

Martino, P. (1858). *Les manuscrits slaves de la Bibliothèque impériale de Paris.* Paris: Julien, Lanier, Cosnard et Cie.

Scherrer, M. (1947). *Les dumy ukrainiennes. Épopée cosaque. Textes ukrainiens et traductions intégrales avec une introduction et des notes.* Paris: Librairie C. Klincksieck.

Scherrer, M. *Internet Encyclopedia of Ukraine*. (n. d.). <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5C%5C%5C%5C%5CScherrerMarie.htm>

Shevelov, Yu. (1956). L'ukrainien littéraire. *Revue des études slaves*, 33/1–4, 68–83.

Wakoulenco, S. (2020). Regarde d'ailleurs: l'Institut d'études slaves vu par George Shevelov. *Revue des études slaves*, 91/1–2, 181–198.

REFERENSES

Bilodid, I., Kudrytskyi, Ye. (1970). Ivan Uzhevych i yoho hramatyka. In *Bilodid, I., & Kudrytskyi, Ye. (Comps.). Hramatyka slovianska I. Uzhevycha*. Kyiv: Naukova dumka, I–XXVI (in Ukrainian).

Borshchak, I. (1924). Zvidomlennia Ilka Borshchaka z doslidiv v arkhivakh Zakhidnoi Evropy, pereslane Ukrainskii Akademii Nauk u Kyivi. *Zapysky NTSH* (T. 134–135: Pratsi istorychno-filosofichnoi seksii). Lviv, 241–248 (in Ukrainian).

Horbach, O. (1967). Rukopysna «Граматыка словенская» Івана Узhevycha z 1643 y 1645 rokiv. *Naukovi Zapysky Ukrainiskoho Tekhnichno-Hospodarskoho Instytutu. Miunkhen*, 16(17), 3–22 (in Ukrainian).

Hramatyka slov'ianskaia napysana pre(z) Ioanna Uzhevycha slov'ianyna Slavnoi Akademii Pary(z)skoi v Teolohii Studenta v Paryzhu. (1643). Bibliothèque nationale de France à Richelieu. Département des manuscrits. 7568A (in Latin).

Hrynchyshyn, D., & Chikalo, M. (Eds.). (1994–20...). *Slovnyk ukrainskoi movy XVI–pershoi polovyny XVII st.* Lviv (in Ukrainian).

Dobrovyskyi, I. (1833). Hramatyka yazyka slavianskaha po drevnemu narichiiu, 1. Sanktpeterburh: v typohrafiy departamenta narodnaha prosvishcheniia (in Russian).

Zhovtobriukh, M. (1982). Chastyny movy v «Hramatytsi slovianskii» I. Uzhevycha. In *Skhidnoslovianski hramatyky XVI–XVII st.* Kyiv: Naukova dumka, 51–58 (in Ukrainian).

Moisiienko, V. (2002). Do problemy vyznachennia ridnoi hovirky «Hramatyky slovenskoi» Івана Узhevycha. *Volyn–Zhytomyrshchyna*, 9, 117–120 (in Ukrainian).

Nimchuk, V. (1985). *Movoznavstvo na Ukraini v XIV–XVII st.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Nimchuk, V. (2004). Ivan Uzhevych. In *Rusanivskyi V., & Taranenko O. (Co-head). Ukrainska mova. Entsyklopediia*. 2 vyd., dopov. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 696 (in Ukrainian).

Onatskyi, Ye. (1967). Sherer Mariia. In *Ukrainska mala entsyklopediia: u 8 t., 16 kn.* (Kn. 16: Litery Ush–Ia). Buenos-Aires: Nakladom Administratury UAPT v Arhentyini, 2085 (in Ukrainian).

Skliarenko, V. (Ed.). (2005). *Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrainy – 75, 1930–2005. Materialy do istorii*. Kyiv: Dovira (in Ukrainian).

Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (TsDIAL Ukrainy), f. 309 (NTSh), op. 1, spr. 388 (Biografii diisnykh chleniv tovarystva z prizvyshchamy na litery «L–M»: Notice sur les travaux scientifiques de André Mazon) (in French).

Yareshchenko, A. (2006). *Ivan Uzhevych ta yoho «Hramatyka slovenska» abo pershi kroky dukhovnoi intebratsii v Yevropu*. Kharkiv: Prapor (in Ukrainian).

Bibliothèque nationale de France. <https://www.bnf.fr/fr> (in French).

Borščak, I. (1946). *Lectures ukrainiennes avec grammaire, commentaire et lexique*. Paris: Imprimerie nationale (in French).

Bréchnignac, C. *Création de l'Académie des sciences. 1666*. (n. d.). https://francearchives.gouv.fr/fr/pages_histoire/39370 (in French).

de la Croix, D., Duchêne, J. (2021). Scholars and Literati at the «Mersenne» Academy (1635–1648). *Repertorium Eruditorum Totius Europae*, 2, 7–12. <https://doi.org/10.14428/rete.v2i0/Mersenne> (in English).

Dmytrychyn, I. (2020). Élie Borschak, André Mazon et l'Institut d'études slaves. *Revue des études slaves*, 91/1–2, 167–180 (in French).

Histoire de la Bibliothèque nationale de France. (n. d.). <https://www.bnf.fr/fr/histoire-de-la-bibliotheque-nationale-de-france> (in French).

L'année 1643 – documents publiés en 1643. (n. d.). <https://data.bnf.fr/fr/date/1643/publications/page3> (in French).

Martinof, P. (1858). *Les manuscrits slaves de la Bibliothèque imperiale de Paris*. Paris: Julien, Lanier, Cosnard et Cie (in French).

Scherrer, M. (1947). *Les dumy ukrainiennes. Épopée cosaque. Textes ukrainiens et traductions intégrales avec une introduction et des notes*. Paris: Librairie C. Klincksieck (in French).

Scherrer, M. *Internet Encyclopedia of Ukraine*. (n. d.). <https://www.encyclopediiaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5C%5C%5CScherrerMarie.htm> (in English).

Shevelov, Yu. (1956). L'ukrainien littéraire. *Revue des études slaves*, 33/1–4, 68–83 (in French).

Wakoulenco, S. (2020). Regarde d'ailleurs: l'Institut d'études slaves vu par George Shevelov. *Revue des études slaves*, 91/1–2, 181–198 (in French, in Ukrainian).

Olha ZANEVYCH

Candidate of Philological Sciences (Ph. D.)

Senior Research Fellow of the Ukrainian Department

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7513-2150>

e-mail: olgazanevych@gmail.com

**IVAN UZHEVYCH'S «GRAMMAR SLAVIC»
IN THE FRAMEWORK OF DICTIONARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
OF THE XVI – FIRST HALF OF THE XVII CENTURY:
A RENDEZVOUS WITH UKRAINIAN LINGUISTICS**

The proposed research dedicated to the seminal work on the Ukrainian language in the mid – 17th century by I. Uzhevych continues the series of studies on manuscript and printed grammar books.

The «Grammar Slavic» (1643) by I. Uzhevych, written in Latin, was the first attempt to describe the grammatical system of the Ukrainian language in the mid – 17th century for non-Slavs. This is why this «Grammar» is included in the registry of sources for the «Dictionary of the Ukrainian Language of the XVI – First Half of the XVII Century». It is noted that this weighty work, which could have contributed to the development of grammatical science in Ukraine, remained unknown to Ukrainian linguistics for centuries.

It is mentioned that grammar was known among prominent Slavists of the 19th to the early 20th century (P. Martynov, V. Yagych). References to it can be found in the works of Ukrainian researchers from the early 20th century (I. Borshchak) and the second half of the 20th century (O. Horbach), who were outside Ukraine. However, for Ukrainian linguistics, I. Uzhevych's grammar was introduced by I. Bilodid and Ye. Kudrytskyi, who published a facsimile edition of the manuscript. It is emphasized that Ukrainian linguists, both in Ukraine and abroad, worked specifically with a copy of the Paris manuscript (O. Horbach, I. Bilodid, Ye. Kudrytskyi, V. Nimchuk, etc.). It is noted that a photocopy of the manuscript was transferred to Ukraine in 1965 thanks to French linguists Slavists A. Mazon and M. Sherrer.

For the first time in Ukrainian linguistics, the author of the proposed study had the unique opportunity to work with the original manuscript of I. Uzhevych's «Grammar» (1643), which is preserved in Paris. This allowed identifying several inaccuracies in the description of this monument. In particular, the title and number under which the manuscript is currently preserved were determined (*Joannis Usevicij grammatica Sclavonica; 7568A*), and the name of the institution where this work is stored was clarified – Manuscript Department of the National Library of France Richelieu (*Département des manuscrits, Bibliothèque nationale de France à Richelieu*). Certain assumptions and considerations about the history of the grammar and the personality of I. Uzhevych is also expressed.

Keywords: Ukrainian language of the 16–17th centuries, Ukrainian language in the system of other Slavic languages, grammar, Ivan Uzhevych, National Library of France.